

Uvod

Nacije su nužni supstrati modernih država, te jedne bez drugih ne mogu dugo postojati. Svim modernim državama, u čijim političkim procesima sudjeluje velik broj ljudi, potreban je jedinstven kolektivni identitet koji će držati na okupu državnu strukturu. U jednonacionalnim državama taj je identitet već prisutan, a u višenacionalnoj državi potrebno ga je stvoriti. U takvoj državi on se teorijski može izgraditi, više ili manje spontano, uzimajući od svake nacije nešto od njezina ekskluzivnog identiteta, od kojih se dijelova stvara hibridna nacija, stanovit nacionalni *homunculus*. Drugi je način grublji i realniji, te pretpostavlja nametanje jednog od posebnih nacionalnih identiteta svim ostalim nacijama u višenacionalnoj državi.

Hrvatski narod u razdoblju postojanja modernih država, od polovice 19. stoljeća do danas, ima dugo iskustvo podređenoga položaja u višenacionalnim državama. Zbog toga ima i dugo iskustvo borbe za očuvanje svoga nacionalnog identiteta. U toj borbi jugoslavenska ideologija, koja je u konačnici težila stvaranju jugoslavenske nacije, nije bila jedna od nacionalnih ideologija koje su trebale stvoriti ili očuvati hrvatsku naciju, kako bi to neki htjeli, nego upravo suprotno, ideologija koja je smjerala, više ili manje bezbolno, ugušiti hrvatsku naciju u začetku ili je eutanazirati. Samo ona nacionalna ideologija koja polazi od posebnosti i neponovljivosti hrvatskoga naroda, te koja radi zaštite toga supstrata teži stvaranju hrvatske države, može se nazvati hrvatskom nacionalnom ideologijom. Takvu su ideologiju, utemeljenu na povijesti hrvatskoga naroda i njegove države, u zoru stvaranja modernih država formulirali Ante Starčević i Eugen Kvaternik. Na toj je ideologiji stvorena politička stranka, Stranka prava, pod pravaškim

imenom razvio se hrvatski nacionalni pokret, te je pravaštvo postalo i sinonim za hrvatski nacionalizam.

Oko Stranke prava i njezinih stranaka nasljednica okupljali su se oprečni svjetonazori, od liberala i „komunara” do konzervativnih katoličkih svećenika, koje je povezivala ista nacionalno-politička ideja, no ponekad i samo proturežimski radikalizam, koji je kod nekih pojedinaca poslije prelazio u integralno jugoslavenstvo. Ovo je priča o pravaškom političaru i katoličkom svećeniku Jurju Tomcu i o njegovu služenju dvama gospodari-ma: svojoj stranci, odnosno njezinim načelima i odredbama, te načelima i odredbama Katoličke Crkve. To je priča o konzervativnom političaru, koji je djelovao unutar nasljednice Stranke prava, frankovačke stranke koja je bila poznata kao liberalna, te koja je za tu sliku o svom svjetonazoru najviše mogla zahvaliti upravo svomu odnosu prema Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj. Na taj je odnos prvenstveno utjecalo pristajanje većega dijela katoličkog crkvenog vrha uz jugoslavensku ideologiju i podrška koju je taj crkveni vrh pružao političkim strankama jugoslavenske orijentacije. Jugoslavenska ideologija Katoličke Crkve u Hrvatskoj uporište je imala u ideji crkvenog jedinstva katolika i pravoslavaca, te je Hrvate poistovjećivala s katolicima, koji zanemarujući muslimane pružaju ruke svojoj pravoslavnoj braći, Srbima. Nasuprot tomu, temeljni pravaški nacionalni aksiom bio je viševjerski ustrojena hrvatska nacija. Hrvatskom je narodu tako, etnički, kulturno ili povijesno, ili na temelju državnoga prava, pripadalo sve katoličko, muslimansko i pravoslavno stanovništvo na prostoru „hrvatskih zemalja”. Posebnu ulogu u tako zamišljenoj hrvatskoj naciji imali su muslimani i Bosna i Hercegovina.

Juraj Tomac bio je predmet historiografske obrade još za života. Profesor na visokoj tehničkoj školi u Zagrebu i pravaš židovskog podrijetla, David Karlović, 1925. godine objavio je enciklopedijsku natuknicu o Tomcu u leksikonu *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.–1925.* Uz osnovne podatke o Tomčevu rođenju, školovanju i pravaškom političkom djelovanju, Karlović je uz natuknicu stavio i opasku: „Odlično piše za puk.” Nakon Karlovića Tomcem se pozabavio hrvatski povjesničar, komunist Vaso Bogdanov. On je 1961. godine u trećem poglavlju svoje monografije *Hrvatski narodni pokret 1903/1904.*, koja je obradila protumađarske i protumađaronske prosvjede u Hrvatskoj 1903. godine, na nekoliko stanica opisao Tomčevu ulogu u tim nemirima. Prema

njegovu mišljenju, utemeljenom na dokumentima iz fonda Predsjedništva hrvatske Zemaljske vlade, Tomac, koji je u to vrijeme bio upravitelj župe u Ljubeščici, u tim se nemirima ponio posve u skladu s odnosom Katoličke Crkve u Hrvatskoj prema njima, kao kukavica i oportunist.

U monografiji *Čista stranka prava 1895.–1903.*, objavljenoj 2001. godine, na temelju istih dokumenata drugačiji sud o Tomčevoj ulozi u Narodnom pokretu dao je hrvatski povjesničar Stjepan Matković. Osim toga, Matković je u ovoj monografiji obradio i vrijeme Tomčeva službovanja u Pakracu (1896. – 1897.), koje je bilo obilježeno hrvatsko-srpskim nacionalnim napetostima, te je spomenuo: Tomčev neuspio projekt izdavanja hrvatskih novina u Međimurju (1897.); njegovo sudjelovanje na Prvom hrvatskom katoličkom kongresu u Zagrebu (1900.); te dopunske izbore u biskupečkom izbornom kotaru, održane 1904. godine, na kojima je Tomac prvi put izabran u Hrvatski sabor. Na kraju monografije Matković je, uz životopise drugih osoba „važnih za poznavanje frankovačke stranke”, iznio i životopis „agilnog” Tomca. Nakon Matkovića o Tomčevu službovanju u Pakracu pisala je i hrvatska povjesničarka Vijoleta Herman Kaurić u monografiji *Krhotine povijesti Pakraca. Povijest naselja od prapovijesti do 1918. godine*, objavljenoj 2004. godine, a o dopunskim izborima u Biškupcu, 1904. godine, pisala je i hrvatska povjesničarka Ivančica Jež u članku „Dr. Pero Magdić i razvoj ‚modernoga pravaštva’ u Varaždinu (1895. – 1905.)”, objavljenom 2016. godine u *Časopisu za suvremenu povijest*.

Poseban interes za Jurja Tomca pokazao je hrvatski povjesničar Ilica Miškulin. On je o Tomcu objavio tri znanstvena članka. Prvi od njih, „Župnik Juraj Tomac i vlasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1919.–1923.”, objavio je 2005. godine u časopisu *Croatica Christiana periodica*. U njemu je autor iznio Tomčeva „politička razmišljanja”, formirana prije stvaranja Kraljevine SHS, te na tim „razmišljanjima” utemeljeno političko djelovanje Jurja Tomca u prvim godinama postojanja jugoslavenske države. Već u ovom članku Miškulin je razvio ideju, koju će pratiti i u sljedeća dva članka o Tomcu, o snažnom utjecaju Stjepana Radića i njegove politike na Tomčevo političko djelovanje. Članak „Pravaš i svećenik – skica za portret Jurja Tomca”, Miškulin je objavio u zborniku radova *Pravaška misao i politika*, 2007. godine. U njemu se autor ponovno pozabavio „političkim profilom” Jurja Tomca, no ovaj put zadržao se na njegovu djelovanju unutar Austro-Ugarske Monarhije, pri čemu je posebno istaknuo Tomčevu ulogu

seljačkog tribuna u frankovačkoj stranci, te njegove tadašnje sukobe s braćom Radić zbog prevlasti nad seljačkim dušama. Zadnji od ovih članaka, „Pravaški župnik Juraj Tomac i seljački vođa Stjepan Radić: prilog povijesti jedne borbe za hrvatsko seljaštvo”, Miškulin je objavio 2013. godine u zborniku radova *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*. U ovom članku, koji je svojevrsna sinteza prvih dvaju članaka obogaćena nizom novih spoznaja, autor je iznio historijat odnosa Tomca i Stjepana Radića, analizirajući taj odnos kroz poglede dvojice političara o seljačkom staležu, jugoslavenstvu, republikanstvu te o ulozi svećenstva u politici.

Na kraju, vrlo vrijedan doprinos proučavanju lika i djela Jurja Tomca pružila je monografija *Stranka prava u Moslavini od 1875. do 1929. godine*, autora Dražena Kovačevića i Franka Miroševića, objavljena 2016. godine. Budući da je Tomac velik dio svoga života, od 1909. do smrti 1930. godine, proveo kao župnik u moslavačkome mjestu Vojnom Križu, primjeren dio ove monografije bavi se Tomcem kao najznačajnijim pravašem u Moslavini njegova vremena. U tom smislu posebnu vrijednost ovome djelu daju pomno navedeni i citirani novinski članci, koji se tiču Jurja Tomca ili kojima je on autor, te citirani izvadci iz spomenice župe u Vojnom Križu, koju je vodio Tomac. Iz prvih možemo saznati Tomčeva kulturna i politička stajališta, a posljednji nam daju uvid i u nešto intimnija Tomčeva stanja.

Moj interes za Jurja Tomca došao je posrednim putem. U mom cjelokupnom znanstvenom radu, koji se vrti oko proučavanja pravaštva u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije, sebi sam postavio zadatak rekonstruirati mrežu frankovačkih organizacija diljem banske Hrvatske. Osim želje da ljude koji su sudjelovali u tim organizacijama otmem zaboravu, za takvo što me motivirala i znanstvena znatiželja da istražim društveni profil ljudi na lokalnoj razini, njihova važna lokalna uporišta, zatim područja na kojima nisu mogli ostvariti prodor te odnos između općih pravila i ideoloških ili političkih posebnosti, koje su frankovci razvijali na lokalnoj razini. Tijekom tog proučavanja na nizu mjesta nailazio sam na Jurja Tomca, koji je bez stalne župe dvadesetak godina lutao po župama Zagrebačke biskupije, dok se 1909. godine nije skrasio u Križu. U izvorima toga vremena Tomca se među njegovim župljanima opisivalo i kao „anđela zanosa”, kao „Petra od Amiens” za pravašku ideju, pa ako nikada i nije obnašao koju čelnu

poziciju u frankovačkoj Stranci prava, bilo je jasno da je Tomac još zarana na lokalnoj razini stekao kulturni status.

Prije desetak godina Ivica Miškulin, autor triju navedenih članaka o Tomcu, zaključio je da je o njemu rekao sve što je trebao reći, te mi je dao u zalog svoj bogat izvorni materijal o njemu. Dao mi ga je uz uvjet da o Tomcu napišem knjigu. Ovime vraćam dug Ivici Miškulinu, a nešto duga vraćam i hrvatskom narodu, kojemu iz tmine vadim jednog njegova vrijednog sina. Ni ovom knjigom neće o Tomcu biti rečeno sve. Izvorni materijal kolege Miškulina nije iscrpljen, a i upotrijebljena se građa može iznova čitati i drugačije interpretirati. Zato sam privremeno vlasništvo nad njom spreman prepustiti nekome, tko će postojeće spoznaje o Tomcu i o njegovu dobu htjeti nadograditi svojim uvidima.